

Olvasókönyv Szepesi-Tóth latin mondattanához. Szerkesztette dr. Tóth György. Budapest. Pallas. 1891.

E könyvről szóló birálatom ki fog terjeszkedni: 1. a szövegre; 2. a jegyzetekre. — Szerző a III. osztály anyagául vette fel Livius nyomán: I. a köztársaság első éveit 1—21. p. II. a tribunatus behozatalát 1—17. p. III. Róma városáról 1—16. p. Ezután következnek: I. Dactylusi versek, és pedig 1. Hexameter; 2. Pentameter; 3. Dactylusi párvers (Distichon.) — II. Jambus versek, végre Phaedrusból 12 mese. — A IV. osztály számára ugyancsak Livius nyomán fel van véve: I. Gn. Marcins Coriolanus 1—8. II. Decemviri 1—25. III. De Veiorum expugnatione 1—10. IV. Quomodo Galli Romam oppugnaverint, 1—20. V. T. Manlius Torquatus 1—10. Ezután következik Justinus nyomán VI. De factis Cyri 1—5. VII. De Lycurgo 1—5. VIII. De Alcibiade 1—6. IX. Cicero után: De sepultura Atheniensium 1—2. X. De Leonida 1—2. és XI. Cicero után: De Alexandro Magno. 1—3. — Költői részletek ezek: (Ovidiusból) I. De Romulo Remoque (Fast. II. 385—420); 2. De morte Remi (Fast. IV. 809—858.); 3. Quomodo Romani Sabinis concilientur (Fast. III. 197—224.); 4. De Romulo Quirino (Fast. IV. 491—512); 5. Quomodo Gabii capti sint (Fast. II. 687—710.); 6. De prudentia Bruti (Fast. II. 711—720.); 7. De simplicitate Lucretiæ nobili (Fast. II. 721—760.); 8. De Fabiis (Fast. II. 195—238.); 9. De festo quodam mensis Martii (Fast. III. 523—540.); 10. De festo Cereris (Fast. IV. 393.); 11. De feralibus (Fast. II. 533—546); 12. De quatuor humani generis ætatibus (Met. 89—152.).

A mint ebből az elősorolásból kitűnik, anyag van bőségesen; a kérdés csak az: volt-e szükség ezen anyag fölvételére? Erre nézve véleményem a következő: A III. és a IV. osztályban feladatunk az, hogy az ifjúságot a római élet, a római intézmények felfogására képessé tegyük. E tekintetben alig van kiválóbb vezetőnk Liviusnál és e szerint csak helyeselhetem, hogy szerzőnk az idéztem legfontosabb részleteket Liviusból vette föl olvasókönyvébe. Justinust és a többi prózai apróságot mellőztem volna, annál is inkább, mivel egészen más gondolatkörbe vezetnek bennünket és célunktól máshová terelnek el, és csak arra szolgálhatnak, hogy lássuk, mennyivel áll alantabb Justinus Liviusnál mind stylusában, mind pedig jellemzésében stb.

Róma városáról szóló cikkek, habár nem classicusok, még megjárának, de a II. kiadás alkalmával a következők botlások okvetlen javítandók: A 23. lapon 5. ezt olvassuk: Forā erant undeviginti, quorum in aliis emebantur et vendebantur. E helyen vagy *res* beszúrandó, vagy *emebatur et vendebatur* frándó.

U. o. 4. sor alulról ez áll: Erant in foro miliarum Aureum. Ez ekképen javítandó: Erat in foro milliarium aureum.

U. o. tovább ezt olvassuk : ad quod visæ publicæ terminabantur. Ez először érthetetlen, továbbá tárgyilag is téves, mivel erre az oszlopra az italiai utak nevei és hosszúságai fel voltak jegyezve. Ezt talán így lehetne visszaadni : cui viarum Italicarum nomina et longitudines insculpta erant. — A 27. lapon az 1-ső sor így hangzik : Augustus obeliscum collocavit centum triginta duo pedes altum : hol *duos pedes* írandó.

U. o. 12. p. 2. sor felülről ez áll : in quibus tum homines, tum equi, mi helyett *et homines et equi* írandó.

U. o. 5. sor alulról : quæ plus quam octingentæ fuerunt ; jobb : quæ plures, quam etc.

28. lapon 4. sor felülről ezt olvassuk : duas commemoramus, unam aquam . . . altera Latinos : alteram aquam . . . altera.

U. o. 2. sorban alulról denominata törlendő és cui nomen erat v. cui nomen inditum est által helyettesítendő.

U. o. van : longa erat passuum quadringentos sex E helyett passus írandó, a mint arra a quadringentos utal és ennél fogva a 6. jegyzet is törlendő.

Tökéletes zavarra mutat a következő részlet a 29. lap 15. pontja végén : Præterea nobilissimæ erant columna rostrata et columna Mænia, quarum illa propter Duilium, qui primus triumphum navalem de Pœnis egit, exstructa est, et a rostris navium captarum, quæ affixa erant, denominata est ad honorem Mæni, qui Antiales certamine navali devicerat. A nem latinos propter Duilium-on kívül, mely in honorem Duilii által helyettesítendő, e szerkezetből csak azt lehet kiolvasni, hogy a Duilius-féle oszlop Mænius tiszteletére mænusi oszlopnak nevezetett el ; és valóban, hogy szerzőnk ezt így értelmezi, mutatja a következő : Ad hanc columnam Mænam ; pedig ez két egészen különböző dolog. E kétértelműségen és zavaron úgy segíthetünk, ha *exstructa est* után *hæc* szócskát írunk *et* helyett.

Ezekből az észrevételekből tanulhatni, hogy minő óvatossággal kell eljárunk mind nyelvi, mind tárgyi tekintetben, ha saját magunktól akarunk adni valamit.

Évvel végeztem volna a Róma városáról szóló olvasmánygyűjteménnyel. Áttérek most a Livius nyomán közlött részletekre.

Előre kell bocsátanom, hogy szerzőnk igen tapintatosan járt el e szemelvények megválogatásánál, meg hogy valóban mind magára, mind pedig a szedőre nézve rendkívül fáradtságos munkára vállalkozott, midőn, mint azt maga szaktanári véleményében kiemeli, még a prózai részt is prozódiai jelzésekkel látta el. Én részemről elégségesnek tartanám a kitűzött cél elérésére, t. i. a verstanban való begyakorlásra, csakis a hosszúságot jelezni ; de ha már szerzőnk jónak látta a hosszúság és

rövidség jeleit alkalmazni, akkor meg is követeljük tőle, hogy ezt az eljárást következetesen vigye keresztül; pedig a dolog nem úgy áll; így pl. *ambo* 1-ső lapon jel nélkül, a 6. lapon jellel van közölve; éppen úgy vagyunk *urbem*-mel, v. ö. 3. és 7. lap; *ut*-tal 2. és 3. lap, a *passiv inf. i* véghangjával, pl. *agi* 5. sz. a. nincsen, *redigi* 6. sz. a. van ellátva jeggyel; *ita* 8. sz. a. van két jellel, 9. sz. a. egy jellel; *cives* a 12. lapon egy jellel, 13. sz. a. két jellel és így tovább. Lapról lapra találkozunk evvel a következetlenséggel.

A költői olvasmányoknál, kivált a jambusi verseknél nem árt, ha a rövidség jeleit is feltüntetjük; csakhogy e tekintetben szerzőnk egy nyilatkozata, mely szaktanári véleményében fordul elő, tünt fel, midőn ezt mondja: «azért jeleztem e részben az első sorokat még az *arsis* jeleivel is». Töprengedtem azon, hogy melyik jel lehet az, mivel a versek első sorában ezeket a jeleket találtam *· ˘*, de a prózai részben is találtam ezeket a jeleket, pl. 2. lap. 3. sz. e szóban *cívitatè*; a 38. l. 5. meséjében pedig ez áll: *fémünärüm*. Ha tehát a ferde ék az *arsis* jele, akkor *feminarum* szóban volna 3 *arsis* és 34. lap. 13. jambusi versében levő *pätjéntiá* szóban volna 4 *arsis*. Ezekből a tényekből láthatja szerző, hogy az ilyen eljárás minő zavarokat képes előidézni.

Mielőtt meg a szövegnek más fogyatkozásaira mennék át, egy mulasztásra kell a szerzőt figyelmeztetnem: A philologusoknál az a jó szokás divik, hogy ha valamelyik auctorból valamit átvesznek, azt könyv, fejezet stb. szerint ki is teszik, a mint azt szerző is tette az Ovidius-féle szemelvényeknél. A mi magát a szöveget illeti, erre nézve csak egynehány dolgot találok kiemelendőnek: a 65. lap. 6. p. *Veientana* után az eredeti *arce* betoldandó, mivel nem tudhatni mi az, ha így magában áll; a 72. lap 11. p.-ban ez áll: *pars in proxima pars in ultima tecta petunt*. Ez az egy példa igen tanulságos: Az eredetiben ugyanis így olvassuk: *pars in proxima ruunt, pars ultima tecta petunt*. Milyen gyönyörű és valóban plastikus ez a parallelismus Liviusnál, és mennyire elmosódik az az előbbi szerkezetben! de még syntaktikai *falsumot* is hozunk be, és pedig a *contaminatio* következtében, midőn *peto*-nak ebben az értelemben olyan vonzatot tulajdonítunk, a milyen neki nincsen. Ime mily óvatosan el kell járnunk a szöveg összeállításánál.

Hasonló természetű a 73. lapon a 13. pont, a hol egy egyszerű *et*-nek kihagyásával az egész szerkezet meg van zavarva. E helyet ugyanis ekképen kell olvasni: *frumentum, et quod in urbe fuerat . . . et ex agris etc.*

A 81. lap utolsó sorában alaktani hibával van dolgunk: *insilio*-nak *perfectuma* ugyanis *insilui*. A 82. lap 8. sorában felülről a költői *occubantis* a prózai és Liviusnál is előforduló *occumbentis* által helyettesítendő.

Sajtóhiba aránylag kevés van. Hadd álljon itt a következő: 5. l.

13. sor felülről *filius-filius*; 9. l. 17. sor felülr. *ně = nē*; u. o. 20. sor *appār = appār*; 15. l. 11. sor. *pupulare = popolare*; u. o. 2. sor alulr. *förüm = förüm*; 19. lap 6. sor alulr. *pöpülō = pöpülō*; 22. l. 7. sorban az elváltás hibás *quad-rata = qua-drata*; 30. l. 1. sor *mortālia = mortālia*; 19. sor *emptā = emptā*; 31. lap 30. vers *expelles = expellas*, mely szerint a 20. sz. jegyzet is elesik; 48. l. 9. sor alulról *nepotesqe = nepotesque*; u. o. 5. sor *qriusquam = priusquam*; 57. lap. 10. sor felülr. *inpuquondos = inpuquandos*; 72. l. 10. sor felülr. *sō = sē*; 77. l. 11. sor felülr. *diende = deinde*; 82. l. 6. sor felülr. *festos = fessos*.

Elég ennyi a szövegről; lássuk most a jegyzeteket. Ezekre vonatkozólag ezt írja szerzőnk szaktanári véleményében: „Semmi sem került ki figyelmemet, mi a mondattan minél alaposabb elsajátítását eszközölheti; azért van, hogy a fontosabb constructiókra többször is utalok, tudva azt, hogy a mondattanak ily részletes kezelésére többé idő nem leendő. Ebből világos, hogy szerzőnknek legfőbb célja a szöveg tárgyalásánál a mondattani ismeretek biztosítása; és valóban szerzőnk e célból igen fáradságos munkát végzett, a mihez járul, hogy idézetei pontosak és megbízhatók. — Elvértve találkozunk helytelenségekkel, mint pl. 10. lap 17. pont-ban *cui* indiquum videbatur-hoz írt jegyzet, melyben *cui* dativ. loci-nak magyaráztatik; vagy 46. lap 2. p. Et senatui nimis atrox visa est sententia, a melyben *atrox* subjectum praedicativumnak vétetik. — Kifogásom csak az, hogy túlságos az, a mit ád, mintha vagy csupa szorgalmas vagy csupa hanyag tanuló lebegett volna szeme előtt. Ez paradox állítás, pedig ez úgy van. Hiszen minek hivatkoznék szerzőnk folyton a mondattanra, ha csak nem azért, mivel azt hiszi, hogy lesz olyan szorgalmas tanuló, a ki majd folyton lapozgat a mondattanban; és minek ismétli ugyanazt a megjegyzést számtalanszor? nyilván csak azért, hogy a hanyag tanuló is végre ismerkedjék meg az illető szabállyal. Hogy ugyancsak túlságos az idézgetés, egy-két adat szolgáljon bizonyítékul, mire nézve azt a fáradságot vettem magamnak az egy és ugyanazon idézett szabályt megszámlálni; az eredmény meglepő. Így találtam, hogy az ablativus absolutus, azaz: a mondattanak 26. 17. §. az I. részben 36-szor, a II. részben 63-szor, összesen 99-szer, a participiumos szerkezet, azaz: a mondattan 10. §. az I. részben 19-szer, a II. részben 26-szor, összesen 45-ször van idézve. Így lehetne a többit is összeállítani; de már ebből is világos, hogy itt sok a jóból és hogy a feljebb jelzett paradoxonnak meg van a megfelejtése. Nézetem szerint elegendő, ha egyszer kétszer utalunk egy tényre, a többit jó lesz a tapintatos tanárra bízunk, ki az egyes egységek feldolgozása után úgyis össze fogja állíttatni azokat a mondattani részleteket, melyeket egy külön mondattani órában megbeszélni szándékozik. — És evvel eljutottam egy ponthoz, mely érdemes a megbeszélésre, t. i. hogy

mi a céljuk a jegyzeteknek és mit kell tartalmazniok, ha már egy külön gyakorló könyv kidolgozását mellőzni akarjuk?

A szöveget nemcsak nyelvi, hanem különösen tartalmi szempontból kell tárgyalnunk; feladatunk tehát: 1. mind azokat a nyelvi nehézségeket eltávolítani, melyek a helyes fordítást akadályozzák; 2. mind azokat a felvilágosításokat nyújtani, melyek az auctor gondolkodásának, eszmemenetének megértését elősegítik. Ezt kell a jegyzeteknek nyújtaniok. E tekintetben szerzőnknek a költőkhöz írt jegyzetei nagy haladást mutatnak a prózai részhez írt jegyzeteihez képest.

De a præparatióhoz nem csak jó jegyzet szükséges, hanem, és ezt sajnálattal nélkülözöm, jó szótár is. Ezt okvetlen várom a szerzőtől, hiszen maga is be fogja látni, hogy egy III. és IV. osztályú tanuló mennyi vesződséggel vagy talán éppen nem is kezelhet ügyesen nagyobb szótárt. E bírálatomból kiveheti szerző, hogy könyvét lelkiismeretesen áttanulmányoztam, továbbá hogy nemcsak előnyeit és hiányait emeltem ki, hanem az utóbbiak pótlása- és kiigazítására utasításokat is adtam, mivel azt tartom, hogy a kritika necsak negatív, hanem pozitív is legyen. A könyv használhatóságára nézve szerző maga is már bizonyos korlátot szabott, midőn Olvasókönyvét és a jegyzeteket Szepesi-Tóth mondattanához alkalmazta, úgy hogy az csakis az oly intézetekben lesz kellő sikerrel használható, melyekben a szóban levő mondatban használatban van.

BARTAL ANTAL.

PHILOLOGIAI PROGRAMM-ÉRTEKEZÉSEK.

1889/90.

1. Incze Béla: A római curiák szervezete. (Karczagi négyosztályú ev. ref. gimnázium értesítője.) — E kis, mindössze hét lapra terjedő értekezés egy nagyobb, *De comitiis Romanorum curiatis* című dolgozat részlete. Nem is foglalkozik egyébbel, mint a curiák eredetével és azzal a kérdéssel, vajjon az egész populus Romanus vagy pedig csak a patriciusok voltak-e, beosztva a curiákba. Főforrásokul Niebuhr, Mommsen, Fustel de Coulanges munkái és Chr. F. Schulze «Die Volksversammlungen der Römer» című monographiája szolgáltak; már Schewgler és Lange műveinek értékesítésével seholsem találkozunk. Főbaja az, hogy szerző inkább az idevágó szakmunkákkal, mintsem a régi forrásokkal foglalkozott s így a historiai anyag közvetlen ismerete hiányában meg kell elégednie azzal, hogy az illető tudósok nézeteit egymás mellé állítja s önálló kritika nélkül csatlakozik egyikhez vagy másikhoz. Nem elég